

О.І. Гуторов, д-р екон. наук, професор

І.О. Шарко, канд. екон. наук, доцент

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

**НАУКОВІ ЗАСАДИ ТА ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ
ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ДЕРЖАВИ
(УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ)**

Постановка проблеми. В сучасному геоекономічному просторі єдиний реальний шлях поступального розвитку України – інновація. Актуальність інноваційної моделі розвитку зумовлюється стрімким зростанням впливу науки та нових технологій на розвиток світової економіки. Процеси глобалізації також посилюють значення інноваційних чинників розвитку країн та їх регіонів, оскільки саме вони здатні забезпечувати довгострокові конкурентні переваги. Вступ України до СОТ та інтеграція до світової економічної системи роблять особливо актуальним забезпечення інноваційної моделі розвитку національної економіки, як важливого чинника сталості та конкурентоспроможності країни.

Реалізація моделі інноваційного розвитку у сфері виробництва та переробки сільськогосподарської продукції допоможе зміцнити продовольчу безпеку України, укріпити міждержавні економічні зв'язки, наблизити перспективу вступу нашої держави до Європейського Союзу. Вихід вітчизняних товаровиробників на відповідний рівень якості і конкурентоспроможності продукції, нарощення експортного потенціалу неможливі без розроблення та впровадження нових технологій, освоєння на їх базі виробництва принципово нових видів наукоємної продукції.

У сучасних наукових дослідженнях проблеми формування інноваційної моделі розвитку економіки переважають загальнодержавний, галузевий аспект або мікрорівень, тоді як мобілізація потенціалу інноваційного розвитку на мезорівні з відповідною організацією системи економічного, інституціонального, інфраструктурного забезпечення потребують свого теоретичного осмислення і обґрунтування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для дослідження різних аспектів інноваційного розвитку галузей та регіонів важливе теоретичне і методологічне значення мають праці таких зарубіжних учених, як І. Ансофф, С. Валдайцев, Л. Водачек, П. Еліот, Г. Ковальов, Ю. Морозов,

М. Портер, Б. Санто, Б. Твісс, А. Томпсон, Р. Фатхутдінов, Е. Чемберлін, Й. Шумпетер, Ю. Яковець, а також таких вітчизняних учених, як О. Алімова, О. Амоші, М. Бутка, В. Гейця, В. Семиноженка, Ю. Полунєєва, М. Згуровського, Я. Жаліло, В. Чижової та ін.

Актуальним проблемам розвитку аграрної сфери в умовах ринкової економіки та особливостям розвитку інноваційних процесів у ній присвячені наукові розробки О. Білоруса, В. Власова, О. Дація, І. Іртищевої, В. Зіновчука, С. Кваші, Т. Осташко, П. Саблука, О. Шубравської та інших учених.

У цих роботах закладене вагоме методологічне та методичне підґрунтя для дослідження проблем функціонування галузей національної економіки. Однак складність і масштабність інноваційних процесів дає можливість знаходити все нові аспекти цієї проблеми та продовжувати наукові пошуки. Зокрема, найактуальнішим з них сьогодні, на наш погляд, є формування та реалізація державної інноваційної політики, особливості організації інноваційної діяльності в регіонах, основні напрями інноваційних процесів в окремих видах економічної діяльності, у першу чергу в аграрній сфері.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних засад щодо принципів формування моделі інноваційного розвитку національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розв'язання стратегічних завдань розвитку національної економіки забезпечується створенням динамічної і гнучкої системи управління, яка спирається на широке делегування повноважень тим рівням менеджменту, що можуть продукувати інноваційні ідеї і втілювати їх у життя. А координація усіх робіт із залучення інновацій у практику роботи чи їх створення власними силами здійснюється підсистемою інноваційного менеджменту. Вона покликана забезпечувати реалізацію стратегічних цілей економічного розвитку. Її завданням є ефективне управління процесом розроблення, упровадження, виробництва та комерціалізації інновації з узгодженням відповідних управлінських рішень із системою операційного (виробничого), маркетингового, фінансового і кадрового менеджменту. Управління інноваціями як система являє собою сукупність економічних, мотиваційних, організаційних і правових засобів, методів і форм управління інноваційною діяльністю з метою оптимізації економічних результатів її господарської діяльності.

Отже, завданням системи управління інноваціями є ефективне управління інноваційною діяльністю, що сприяє її здатності брати участь в інноваційних процесах, створювати чи залучати інновації, які

забезпечують її поступальний, пропорційний розвиток, економічну стійкість, міцні конкурентні позиції, тривале і успішне функціонування на ринку. З огляду на масштабність і різноплановість зазначених завдань управління інноваційною діяльністю охоплює як стратегічні, так і оперативні аспекти.

Стратегічне управління інноваційною діяльністю полягає у прогнозуванні глобальних змін в економічній ситуації та пошуку і реалізації масштабних інноваційних проектів, спрямованих на забезпечення ефективного функціонування і розвитку організації у тривалій перспективі. Стратегічна інноватика має своїми завданнями визначення основних напрямів науково-технічної і виробничої діяльності організації у сферах розроблення і впровадження нової продукції; вдосконалення і модифікації продукції, яку виготовляє підприємство; зняття з виробництва застарілої продукції; залучення у виробничу діяльність нових ресурсів і нових технологій, освоєння нових методів організації виробництва та праці тощо.

Оперативне управління інноваційною діяльністю являє собою складання календарних планів-графіків виконання робіт і контролювання їх виконання; вивчення економічних, організаційно-управлінських, соціально-психологічних факторів, що впливають на здатність організації здійснювати інноваційну діяльність; розроблення ефективних організаційно-економічних форм організації інноваційної діяльності. Ефективна система стимулювання інноваційної діяльності забезпечує зміщення акцентів у системі мотивації персоналу: від простої соціалізації і прагнення задовольнити матеріальні інтереси – до реалізації власних здібностей через участь у проекті, здобуття визнання завдяки його успішному впровадженню тощо.

Формування моделі розвитку національної економіки як інноваційного завдання не має однозначного тлумачення. Використовуючи накопичений досвід з проблем розвитку територіальних структур, можна сформулювати конкретну конструкцію, що синтезує як теоретичні модельні побудови, так і всі аспекти економічного, політичного і культурного життя країни.

Джерелами конкурентної переваги економічних систем теперішнього часу стають природні, трудові або фінансові ресурси, чи результати творчої діяльності, тобто інноваційні ідеї, знання, технології їх інформаційного і матеріально-енергетичного уречевлення. З появою інформаційного суспільства виникла безліч проблем, пов'язаних з його організацією, а саме з розробкою ефективної політики, стратегії і тактики розвитку. Інформація отримує статус четвертого після землі, капіталу та

праці фактора економічного відтворення [1, с. 17]. Інформатизація є всеохоплюючим процесом розповсюдження нових знань-нововведень і їх дифузії в усі суспільно значимі сфери діяльності людей. Інформаційні продукти і послуги є економічними об'єктами, результати дослідження яких обґрунтовують напрями руху кожного окремого об'єкта господарювання і всієї соціально-економічної сукупності характеристик уздовж вісі суспільного розвитку.

Більшість авторів вважають, що основу розробки інноваційної стратегії складає теорія життєвого циклу продукту, ринкова позиція фірми і проваджувана нею науково-технічна політика. Приймаючи ту чи іншу стратегію, керівництво повинно враховувати чотири фактори:

- ризик, а саме який рівень ризику фірма вважає допустимим для кожного з рішень, що приймається;
- досвід минулих стратегій і результатів їх застосування, що дасть змогу фірмі успішніше розробляти нові стратегії;
- час, оскільки перспективні ідеї інколи зазнають невдачі через те, що пропонуються до здійснення несвоєчасно;
- реакція на власників: стратегічний план розробляється менеджерами компанії, але часто власники можуть чинити силовий вплив на його зміну.

Упровадження інноваційних програм, проектів вимагає здійснення різних фінансово-економічних розрахунків, що пов'язані з потоками грошових коштів у різні періоди часу. Ключову роль у цих розрахунках відіграє фактор часу. Концепція вартості грошей у часі обумовлює необхідність його урахування у процесі здійснення будь-яких довгострокових фінансових операцій шляхом оцінки і порівняння вартості грошей при наявності фінансування з вартістю грошей при їх поверненні у вигляді зворотного потоку [2, с. 203].

Умовами активного інноваційного процесу широко визнаються такі, як оперативність, гнучкість, маневреність, здатність пристосування до мінливого оточення (технічного, організаційного, господарського, політичного, культурного та ін.). Це, у свою чергу, як вважають А. Гальчинський, В. Геєць, А. Кінах та В. Семиноженко, привертає увагу до таких факторів конкурентоспроможності, як загальний освітній рівень населення, науково-технічний стан країни, форми організації господарства та методи управління ним, стан інформатики та засобів зв'язку, масштаби малого й середнього бізнесу, його взаємодія з великим виробництвом [3, с. 111–112].

Умовами реалізації інноваційної стратегії економічного зростання є прискорення розвитку високотехнологічних виробництв, спроможних

виробляти наукоємну продукцію з високою доданою вартістю, формування експортного потенціалу цих виробництв, підвищення технологічного рівня підприємств завдяки прогресивним вітчизняним і світовим науково-технічним досягненням [4, с. 112].

На відміну від розвинених країн, які до 85–90 % приросту ВВП забезпечують через виробництво та експорт наукоємної продукції, Україна, посідаючи за кількістю науковців одне з перших місць у світі, поки що розвивається без суттєвого використання результатів наукових досліджень. Частка вітчизняної наукоємної продукції становить близько 0,1 % на світовому ринку високотехнологічної продукції, який оцінюється у 2,5–3 трлн дол. США. Україна представлена на цьому ринку переважно продукцією оборонно-промислового комплексу та авіаційної промисловості [4, с. 113].

Основними чинниками, які обумовлюють недостатній розвиток інноваційної діяльності в Україні, є наступні:

- недосконалість законодавства в частині стимулювання з боку держави науково-технічної та інноваційної діяльності;
- відсутність сформованої інноваційної інфраструктури, яка б із залученням промислового, банківського і торговельного капіталу поєднувала ланку «освіта-наука-виробництво»;
- відсутність механізмів комерціалізації результатів закінчених науково-технічних розробок та передачі їх до сфери виробництва;
- відсутність системи стимулюючого інноваційного пільгового оподаткування у зв'язку з припиненням дії Закону України «Про інноваційну діяльність» у частині запровадження таких пільг;
- високий економічний ризик залучення інвестицій до сфери високотехнологічного виробництва;
- слабкий розвиток малого та середнього інноваційного підприємництва як провідника інноваційного продукту до масового виробництва [4, с. 114].

При формуванні стратегічної інноваційної програми і проектів, які пов'язані з розробкою, освоєнням і впровадженням комплексних технологічних систем, досконаліших механізмів, устаткування і технологій для переробки та збереження сільськогосподарської продукції, виробництва товарів народного споживання і медикаментів, житлового та шляхового будівництва, засобів транспорту і зв'язку, важливою умовою є розвиток науково-технічного потенціалу. Необхідно в умовах обмеження ресурсів забезпечити збереження кадрового і наукового потенціалу держави, створити умови для подальшого розвитку тих науково-дослідницьких установ і організацій, діяльність яких спрямована на

розробку нових і вдосконалення існуючих виробництв наукоємної та конкурентоспроможної на світовому ринку продукції [5, с. 223].

У країнах з розвинутою системою ринку велика увага приділяється питанням, пов'язаним з визначенням факторів, які можуть негативно впливати на розвиток економіки, і розробкою випереджувальних заходів щодо їх повного або часткового знешкодження. Саме на принципах умілого поєднання адміністративних та ринкових методів управління досягається високий рівень ефективності господарювання. Усвідомлення таких процесів має суттєве значення при виборі напрямів розвитку економіки України на етапі трансформації і розвитку ринкової системи господарювання. Найважливішим завданням на цьому етапі слід вважати пошук таких шляхів, які забезпечують мінімальні втрати при переході від однієї системи господарювання до іншої, використання переваг обох систем [6, с. 324].

Інноваційна модель має величезний потенціал для розкриття ще не реалізованих можливостей сільських територій, сільськогосподарських виробників і продовольчих структур. Інноваційний рух передбачає підтримку створення нових диверсифікованих взаємодоповнюючих виробництв та об'єднань, упровадження прогресивних моделей і методів, допомогу в організації різних альянсів, у реалізації співробітництва з освітніми та науковими установами.

На нашу думку, інноваційну модель можна розглядати як альтернативу традиційним методам інвестиційної діяльності, а не як різновид інвестування. У такому випадку інноваційний розвиток можна вважати окремою формою розвитку соціально-економічних систем, віднести до революційної стадії розвитку. Точніше, інновації сьогоднішні є передумовою і рушійною силою глибоких якісних змін, що властиві періоду революцій.

На нинішньому етапі створення об'єктивно сприятливого середовища для становлення інноваційного шляху України значною мірою повинно забезпечуватися державою. Фінансування науки (особливо фундаментальної), підготовка кадрів, створення і розвиток системи інформації, патентна політика, програмне і ресурсне забезпечення, науково-технічна політика з пріоритетних інноваційних напрямів мають відбуватися системно, паралельно, безперервно. Ці умови досягнення цілей інноваційної діяльності можуть забезпечити стратегічні державні інноваційні програми з використанням мережного експертного управління інноваційними суб'єктами та організаціями.

Одним із першочергових завдань структурної перебудови економіки України, на думку авторів багатьох наукових робіт, є створення

матеріальних передумов переходу до такого рівня народного споживання і забезпечення соціальної інфраструктури, який би відповідав раціональним нормативам, а у майбутньому – європейським стандартам добробуту [5, с. 13–20]. Ми вважаємо, що в умовах прискорення всіх виробничих процесів і глобалізації економіки ці завдання не можна ділити на першочергові і другорядні. Позиції інноваційної діяльності говорять самі за себе: необхідна активізація комплексу дій із дифузії інновацій. Тому при формуванні інноваційних програм розвитку економіки держави, регіону, галузі або підприємства необхідно визначити пріоритетний блок програм, спрямованих на вирішення завдань щодо розробки, освоєння і впровадження комплексних систем управління інноваційними процесами регіону (території), що повинні ініціювати інтеграційні процеси у ланцюгу «наука – виробництво – збут» у напрямі якісного вдосконалення.

Запропонована концепція може бути життєздатною за умови створення банку інноваційного розвитку, але не як фінансово-кредитної установи, що лише акумулює і розподіляє накопичені кошти, а й забезпечує приріст коштів за притаманним окремим банкам напрямом. Визначені функції акумулювання і розподілу інноваційних коштів має Державна інноваційна компанія України, однак її повноваження і статус законодавчо й нормативно не відпрацьовані такою мірою, яка може забезпечити гнучкість і ефективність функціонування цієї організації. До того ж така структура не має системи управління грошовими коштами.

Створенню інноваційної, як і інших, стратегій притаманна низка принципів, що встановлюють загальні правила ефективності прогнозування. Вітчизняні системи розвитку повинні визначатися основними принципами державної інноваційної політики з урахуванням умов використання потенціалу конкретної галузі і території:

- орієнтація на інноваційний шлях розвитку економіки;
- визначення державних пріоритетів інноваційного розвитку;
- формування нормативно-правової бази у сфері інноваційної діяльності;
- створення умов для збереження, розвитку і використання вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу;
- забезпечення взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності;
- ефективне використання ринкових механізмів для сприяння інноваційній діяльності, підтримка підприємництва в науково-виробничій сфері;
- здійснення заходів на підтримку міжнародної науково-технологічної кооперації, трансферу технологій, захисту вітчизняної

продукції на внутрішньому ринку та її просування на зовнішній ринок;

- фінансова підтримка, здійснення сприятливої кредитної, податкової і митної політики у сфері інноваційної діяльності;
- сприяння розвитку інноваційної інфраструктури;
- інформаційне забезпечення суб'єктів інноваційної діяльності;
- підготовка кадрів у сфері інноваційної діяльності.

На нашу думку, система принципів, що мають бути покладені в основу формування інноваційної політики держави, має включати наступні: 1) наукова обґрунтованість і ефективність (сприяння і фінансова підтримка інноваційної діяльності і науково-технічного потенціалу); 2) визначення мети і безперервність (орієнтація на інноваційний шлях розвитку країни); 3) реалізація мети (визначення державних пріоритетів); 4) якісна визначеність і соціальна орієнтація (підготовка кадрів у сфері інноваційної діяльності); 5) правова та методична обґрунтованість (формування нормативно-правової бази інноваційної діяльності); 6) комплексність і збалансованість (забезпечення взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери); 7) глобальність (підтримка міжнародної науково-технічної кооперації); 8) багатоваріантність і альтернативність (сприяння розвитку інноваційної інфраструктури та інформаційного забезпечення).

Важливість досліджуваної проблеми велика і потребує зусиль та часу для здійснення як першочергових дій в інноваційній адаптації, так і теоретичної підтримки розроблюваних закономірностей і механізмів для їх застосування.

Висновки. Інноваційний розвиток є процесом інноваційних змін, у результаті яких формується якісно новий стан об'єкта або системи. Як циклічний процес інноваційний розвиток складається з декількох фаз, що відповідають етапам створення і реалізації інновацій. Запропоновано підхід до розгляду інноваційної моделі як альтернативи традиційним методам інвестиційної діяльності, суть якої полягає в тому, що інноваційний розвиток розглядається як окрема форма розвитку соціально-економічних систем.

Інновації відіграють визначальну роль у забезпеченні міжнародної конкурентоспроможності і є рушійною силою соціально-економічного розвитку національного господарства та регіонів. Інвестиційно-інноваційна діяльність є одним з основних результатів соціально-економічної діяльності країни та її регіонів. Інноваційні можливості регіонів безпосередньо залежать від потенціалу народногосподарського комплексу.

Дослідження теоретично-методологічних принципів стратегічного формування інновацій дає підстави стверджувати, що інноваційні стратегії

є індивідуальною характеристикою конкретного суб'єкта. Визначено систему принципів, що мають бути покладені в основу формування інноваційної політики держави.

Бібліографічний список: 1. Рубан В. Инновационная модель стратегического развития Украины: методология и опыт / В. Рубан, О. Чубукова, В. Некрасов // Экономика Украины. – 2003. – № 6. – С. 14-19. 2. Валдайцев С.В. Оценка бизнеса и инновации / С.В. Валдайцев. – М.: Информационно-издательский дом “Филинь”, 1997. – 336 с. 3. Гальчинський А. Інноваційна стратегія українських реформ / А. Гальчинський, В. Геєць, А. Кінах, В. Семиноженко. – К.: Знання України, 2002. – 336 с. 4. Гальчинський А.С. Стратегія економічного та соціального розвитку України (2004-2015 рр.). Шляхом європейської інтеграції / А.С. Гальчинський, В.М. Геєць. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с. 5. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки: монографія / С.А. Єрохін. – К.: Світ знань, 2002. – 528с. 6. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ–ХХІ ст.: нові пріоритети / М.І. Долішній. – К.: Наукова думка, 2006. – 512 с.

Гуторов А.И., Шарко И.А. Научные основы и принципы формирования модели инновационного развития экономики государства (управленческий аспект). Показано, что инновационное развитие является процессом инновационных изменений, в результате которых формируется качественно новое состояние объекта как системы. Установлено, что понятие инновации вытекает из категории инвестиции, а определение инновационной деятельности логично вытекает из трактовки инвестиционной деятельности. Определены роль и особенности инновационных процессов в условиях конкурентной борьбы. Раскрыты содержание и этапы процесса формирования инновационной стратегии. Определена система принципов, которая должна быть положена в основу формирования инновационной политики государства.

Gutorov A., Sharko I. Scientific foundations and principles of the model of innovative development of the economy of the state (administrative aspect). It is shown that innovation development is a process of innovative change, which is formed as a result of a qualitatively new state of the object as a system. Found that the concept of innovation derives from investment category and the definition of innovation logically follows from the interpretation of investment activity. The role and characteristics of innovation processes in a competitive environment are defined. The content and process of forming innovation strategy are disclosed. The system of principles that should form the basis for the formation of innovation policy is compiled.

